

BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE ZORUNLU GÖÇ HAREKETLERİ (1912-1925)

Ersin AKSOY¹

Osman ŞAŞKIN²

Harun ÇOBAN³

Öz

Bu çalışma, Balkan Savaşları'nı ve bu savaşlar sonucunda Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen zorunlu göçleri ele almaktadır. Balkan Savaşları ve göç ilişkisine değinen birçok çalışma bulunmasına rağmen, bu savaşların ardından gerçekleşen Bulgaristan göçlerini spesifik olarak ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Literatürde, Bulgaristan göçleriyle ilgili olarak daha çok 1920 sonrasındaki konjonktürel göç hareketlerine değinilmiştir. Bu çalışma, birincil kaynak olarak Osmanlı arşivlerinden yararlanarak Birinci ve İkinci Balkan Savaşları'nı ele almakta ve bu savaşların Bulgaristan göçlerine etkisini tartışmaktadır. Ayrıca Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi göç politikaları, Bulgaristan göçmenleri özelinde karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşadığı güç kaybı, devleti oluşturan çeşitli etnik grupların dış aktörlerin desteğiyle isyan etmelerine ve bağımsızlıklarını ilan etmelerine yol açmıştır. Balkan Savaşları'nın etkisiyle, bölgede yaşayan Türk/İslam nüfusunun büyük bir kısmı, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Trakya bölgesine göç etmek zorunda kalmış ve büyük trajediler yaşamıştır. Özellikle Balkan Savaşları sonrasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye kitlesel göç hareketleri yaşanmıştır. Bu göç hareketleri neticesinde Osmanlı Devleti bazı zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı Devleti yaşadığı ekonomik problemlerden dolayı göçmenlere her ne kadar büyük olanaklar sunamasa da Anadolu'da onlara yer tahsis ederek temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin kitlesel göç hareketlerine yönelik geliştirdiği politikalar, Bulgaristan'dan gelen göçmenler özelinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Bulgaristan, Balkan Savaşları, Türkiye, Zorunlu Göç, Göç Politikaları, Sığınmacı.

Jel Kodları: I118, Z00

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı, E-posta: aksoyersin07@gmail.com, ORCID: 0009-0007-2204-7888.

² Dr, Bağımsız Araştırmacı, E-posta: osman_saskn@outlook.com, ORCID: 0000-0002-1376-9068.

³ Dr, Erzurum Teknik Üniversitesi, E-posta: harun.coban@erzurum.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4017-3689.

Atf/Citation

Aksoy, E., Şaşkın, O. & Çoban, H. (2025). Bulgaristan'dan Türkiye'ye zorunlu göç hareketleri (1912-1925). *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(29), 350-369.

FORCED MIGRATION MOVEMENTS FROM BULGARIA TO TURKEY (1912-1925)

Abstract

This study examines the Balkan wars and the forced migrations from Bulgaria to Türkiye that occurred as a result of these conflicts. Although there are numerous studies addressing the relationship between the Balkan Wars and migration, there has not yet been a dedicated study focusing specifically on the migrations from Bulgaria that occurred following these wars. The existing literature primarily discusses the contextual migration movements that took place after 1920. This study utilizes primary sources from the Ottoman Archives to examine the First and Second Balkan Wars and discusses their impact on Bulgarian migrations. Additionally, it provides a comparative analysis of migration policies during both the Ottoman and Republican periods, specifically regarding Bulgarian migrants. The loss of power experienced by the Ottoman Empire in its last periods led some minority groups to rebel and declare their sovereignty with the support of external actors. As a result of the Balkan Wars, a significant portion of the Turkish/Muslim population in the region was forced to migrate to the Thrace region of modern Turkey, facing substantial hardships during their displacement. Especially after the Balkan Wars, mass migration movements occurred from Bulgaria to Türkiye. Although the Ottoman Empire did not offer great opportunities to immigrants due to economic difficulties, it aimed to meet their basic needs by allocating lands to them in Anatolia. In this study, the policies developed by the Ottoman Empire towards mass migration movements were examined specifically for migrants from Bulgaria.

Keywords: Ottoman Empire, Bulgaria, Balkan Wars, Turkey, Forced Migration, Migration Policies, Refugee.

Jel Codes: I118, Z00.

1. GİRİŞ

Zorunlu göç kavramı savaş, doğal afetler ve zulüm gibi dışsal etkenlerle bireyin ya da toplumun yaşadığı bölgeyi terk etmeye mecbur bırakılmasıdır (Stankovic, Ecke, Wirtz, 2021, s.1). Genellikle mültecileri ve sığınmacıları kapsayan bu kavram, sosyal bilimlerde önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir. Tarihsel süreçte meydana gelen zorunlu göçlerin incelenmesi, bu alandaki kuramsal ve metodolojik yaklaşımlara katkı sağlamaktadır. Özellikle Güneydoğu Avrupa'da Balkan Savaşları ile başlayan göç dalgası, bölge jeopolitiğini yeniden şekillendirmiştir (Dragostinova, 2006, s.549). Balkan göçlerini tetikleyen üç temel faktör; Rus Çarlığı'nın politikaları, Balkan milliyetçiliğinin yükselişi ve ulus-devletlerin ortaya çıkmasıdır (Çelik, 1999, s. 98; Dündar, 2008, s.43; Kale, 2015, s. 158).

Bulgaristan öncülüğündeki Balkan İttifakı 1912'de Osmanlı Devleti'ne kısa sürede kabul edilemez maddeler içeren bir nota sunmuş; yöneticilerin savaştan kaçınma arzusuna rağmen, ittifakın oluşumunu öngörememesi ve İttihat ve Terakki'nin müdahale eğilimi Balkan Savaşları'nın patlak vermesine zemin hazırlamıştır (Seyfettin, 2016, s. 61-63). Ayrıca Balkan Savaşları ve sonraki dönemlerde meydana gelen gelişmeler, Osmanlı Devleti'nde göç dinamiklerini belirleyen temel faktörler arasında yer almıştır (İpek, 1994; İpek, 2013; Karpat, 2003, s. 108; Saydam, 1997, ss. 81-93; Karpat, 2010, s. 175).

Balkan göç hareketleri, demografik ve sosyo-politik dönüşümlere yol açmıştır. Özellikle Bulgaristan'dan gelen göçmenler, iskân politikaları ve etnik dönüşüm stratejileri çerçevesinde

kritik bir rol oynamıştır. Yoğunlukları ve entegrasyon süreçleriyle bölgenin etnik ve kültürel yapısının hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde yeniden şekillenmesine katkı sağlamışlardır. Bu nedenle Bulgaristan göçmenleri Balkan göçmenleri arasında en önemli grup olarak kabul edilmiştir (Karpat, 2003; İpek, 1994; Saydam, 1997).

Bulgaristan, yönetim anlayışı ve toprak hedefleri doğrultusunda Balkan Savaşları'nın önemli aktörlerinden biri olmuştur. Otoriter yönetim anlayışı, çeşitli insan hakları ihlallerine zemin hazırlamıştır. Bu ihlaller arasında etnik temizlik, toprak anlaşmazlıkları ve ekonomik zorluklar yer almaktadır. Özellikle Birinci Balkan Savaşı, Trakya ve Makedonya başta olmak üzere Osmanlı kontrolündeki topraklarda yaşayan birçok Bulgar Müslümanının zorunlu göçüne neden olmuştur (Vukov, 2015, s.63). İkinci Balkan Savaşı, Bulgaristan'ı eski müttefikleriyle karşı karşıya getirerek mülteci krizini derinleştirmiş ve yeni yerinden edilme ile iç göç dalgalarına neden olmuştur. Bu göçler esnasında Bulgar yönetiminin zorba ve ötekileştirici tutumu, savaş şartlarının olumsuz koşulları ve göç koşullarının elverişsizliği nedeniyle hem Türk hem de Bulgar pek Müslüman hayatını kaybetmiştir. Bölgede yalnızca Müslümanlar değil, diğer milletler de Bulgar yönetiminin zorba yönetimine maruz kalmıştır.

1920 sonrasındaki Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik göçler, literatürde belirli örnekler çerçevesinde incelenmiştir. Ancak 1912-1925 yılları arasındaki göç hareketlerini özgül olarak ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bulgaristan'dan gelen göçmenler, sosyo-ekonomik zorluklar ve psikolojik travmalar yaşayan büyük ve heterojen bir nüfusu temsil etmektedir. Bu durum hem göç süreçlerini hem de Türkiye'ye yerleşim süreçlerini önemli toplumsal ve siyasal değişimlere yol açacak şekilde etkilemiştir. Cumhuriyet öncesi dönemde bu göçler, ekonomik ve siyasi zorluklar nedeniyle çözülmesi gereken krizler olarak görülürken (Dragostinova, 2006, s.549), Cumhuriyet dönemiyle birlikte nüfus artışı, ulus devlet inşası ve kalkınma politikaları sürecinde göç, bu politikaları şekillendiren temel faktörlerden biri haline gelmiştir.

Bu çalışma, 1912 yılında başlayan Balkan Savaşları ve bu savaşlar sonucunda Balkan coğrafyasından, özellikle Bulgaristan'dan, Türkiye'ye gerçekleşen zorunlu göç hareketlerini ele almaktadır. Savaşların siyasi sonuçlarının yanı sıra, bölgede yol açtığı insani trajedi de çalışmanın ana konularından biridir. Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte Türkiye'de göç politikalarında önemli değişimler yaşanmış; nüfus artışı, kalkınma ve güvenliğin bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda bazı düzenlemeler yapılmış ve Bulgaristan ile imzalanan anlaşmalarla Türkiye'ye yönelik göçler teşvik edilmiştir. Çalışma, Balkan Savaşları'nın Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen zorunlu göçlere etkisini incelerken,

Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet dönemi göç politikalarını da Bulgaristan göçmenleri üzerinden karşılaştırmalı olarak ele almaktadır.

2. ZORUNLU GÖÇ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Zorunlu göç; zulüm, baskı ve şiddet korkusu nedeniyle ikamet ettiği ülkenin sınırları içerisinde veya dışında başka bir yere yerleşmek amacıyla yaşadığı yeri terk eden kişi veya grupları ifade etmektedir (Moor & Shellman, 2004, s. 724). Bir diğer tanımlama da ise zorunlu göç; zulüm, etnik temizlik veya savaş, anarşi, şiddet ve zorlama nedeniyle yerinden edilenler olarak tanımlanmıştır (Mandić, 2021, s. 3). Zorunlu göçü tetikleyen birçok faktörden bahsedilebilir. Siyasi baskılar, iç savaşlar ve doğal felaketler bunlardan birkaçını oluşturmaktadır (Wood, 1994, s. 614). Bunların yanı sıra ortaya çıkan siyasi kargaşa veya siyasi ayaklanmalar da çoğunlukla zorunlu göçe sebep olmaktadır (Yenilmez, 2017, s. 186). Nitekim Balkan Savaşları sonucunda ortaya çıkan zorunlu göçler ile Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılanlar bu kapsamda değerlendirilebilir.

Çatışma ve baskılar sonucunda ortaya çıkan zorunlu göçte, geçmişte en önemli etken devletler olmuştur. Bu kapsamda devlet kendi istediği şekilde farklı kimlik ve dindeki toplulukların yaşadıkları yerleri değiştirebilmektedir. Bu duruma Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında uygulamış olduğu göç politikaları örnek gösterilebilir (Berker, 2016, s. 678). Ayrıca Bulgaristan'da dini ve etnik kimliklerinden dolayı orada yaşayan Türklere baskıların yapılması ve onların yerlerinden edilmesi için çalışmalar yürütülmesi zorunlu göçte devlet faktörüne örnek verilebilir.

Uluslararası zorunlu göçler özellikle varılan yani kabul edilen ülke açısından bazı sorunlar teşkil etmektedir. Bu sorunların başında güvenlik gelmektedir. Bunun yanında sağlık, ekonomik, kültürel ve konut gibi sorunlar da yer almaktadır. (Özpolat, 2018, s. 17).

Zorunlu göç sadece kabul eden ülke açısından değil aynı zamanda göç edenler açısından da çok kolay bir süreç değildir. Çünkü isteğe dayalı göçlerde göç edenler gittikleri yerde karşılaştacakları sosyal, ekonomik ve kültürel sorunları göze alarak giderken, zorunlu göçte bu söz konusu değildir. Zorunlu göçte göç edenler gittikleri yerde beklenmedik ekonomik ve sosyal sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedir (Şahin & Salih, 2018, s. 125-127).

Bu bağlamda, zorunlu göç nedeniyle Türkiye'ye gelen bireylere devlet tarafından sağlanan destek ve koruma her ne kadar başlangıçta önemli bir katkı sağlasa da belirli bir süre sonra bu yardımların yetersiz hale gelmesi, söz konusu bireylerin iş arama gerekliliği ile karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. Ancak Türkiye'nin o dönemdeki ekonomik zorlukları göz önüne

alındığında, iş bulma süreci oldukça karmaşık bir hal almıştır. Bu durum, zorunlu göçle gelen bireyleri iki seçenek arasında bırakmıştır: Ya burada kalarak iş aramaya devam etmek ve yaşamlarını sürdürmek, ya da geldikleri ülkeye geri dönmek. (Çakmak, 2022, s. 790).

Bazı dönemlerde zorunlu göçler devletler için bir fırsat olarak görülmüştür. Zira Cumhuriyetin ilk yıllarında Balkanlar ve özellikle Bulgaristan'dan gelen göçler nüfus artışı, kalkınmanın ve güvenliğin bir parçası olarak görülüp bu doğrultuda politikalar geliştirilmiştir (Ceylan, 2021, s. 14).

3. BALKAN SAVAŞLARI

Osmanlı Devleti, bir yandan Trablusgarp Savaşı ile uğraşırken, Arnavutluk'ta patlak veren isyan ve Rusya'nın Balkan devletlerine silah ve lojistik desteği nedeniyle zor durumdaydı. Balkan devletleri, Rusya'nın teşvikiyle ittifak kurarak Osmanlı'ya saldırdı (Orhan, 2008, s. 21). Rusya, Sırbistan ve Karadağ'a büyük miktarda silah gönderdiğine dair pek çok telgraf vardı (BOA., HR.SYS., 141/1). İtalya da Arnavutluk'a askeri müfreze göndererek bölgedeki gerilimi artırdı (BOA., HR.SYS., 153/8). Mart 1911'de, Karadağ Kralı I. Nikoli'nin desteğiyle Malisörlü Katolik Arnavutlar isyan başlattı. Bu isyan, büyük devletler tarafından Karadağ-Osmanlı savaşının meşru zeminini oluşturmak için kullanıldı. Mahmud Şevket Paşa'nın askerî harekâtı başarılı oldu ve isyancılarla anlaşma yapılarak onlara mesken yapımı için ödeme yapıldı (BOA., MV., 153/41). Ancak Rus diplomatlar, kamuoyunu ve Avrupa devletlerini, olası savaşın kesinleştiğine ve bütün Balkan devletlerinin Osmanlı'ya karşı birleşeceğine ikna etmeye çalıştı (BOA., HR.SYS., 147/27). Avusturya ve İtalya, Rusya'ya Karadağ-Türkiye savaşının çıkmaması için teklifte bulundu, ancak Rusya gerilimi artırmaya devam etti (BOA., HR.SYS., 149/19). Karadağ, çete savaşları ile Osmanlı topraklarını ele geçirmeye başladı ve Berana'da kanlı muharebeler oldu (BOA., HR.SFR.1, 165/72). 8 Ekim 1912'de Karadağ, Osmanlı'ya savaş ilan eden ilk ülke oldu (BOA., MV., 227/239). Bu saldırının ardından tansiyon kısa süreliğine düştü (Arslan, 2008, s. 24).

Batılı güçler, Osmanlı ve Balkan ülkelerine savaşın önlenmesi amacıyla bir nota verdi; çünkü bu tür bir savaşın Avrupa savaşına dönüşme riski vardı. Ancak notaların içeriği ve Balkan ülkelerinin hazırlıkları savaşı kaçınılmaz kıldı. Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan ve Karadağ, savaş hazırlıklarını tamamlayarak, Trablusgarp Savaşı'nın sonucunu bekledi (BOA., HR.SFR. 04., 278/22). Bâb-ı Âlî Hükümeti ise notalara yanıt vermeyerek Sofya ve Belgrad elçilerini geri çağırdı (BOA., A.} MKT.MHM., 741/14). Ayrıca Bulgaristan ve Sırbistan ile 15 Ekim 1912'de, Yunanistan ile 16 Ekim'de resmi ilişkiler kesildi (Arslan, 2008, s.24-26). Karadağ'ın saldırısının ardından diğer ittifak ülkeleri de Osmanlı'ya savaş ilan etti. 17 Ekim'de

Bulgaristan ve Sırbistan, 19 Ekim'de ise Yunanistan Osmanlı'ya savaş ilan etti. Bâb-ı Âli de bu ülkelere savaş ilan etmiştir (BOA., İ.MMS., 155/1).

Osmanlı Devleti, savaş ilanlarına yanıt vererek savaşa girdi (BOA., HR.SYS., 2078/1). Ancak Osmanlı ordusu bu savaşa hazırlıksızdı; ulaşım ve ikmâl yetersizdi ve ordunun politikaya karışması, komutanlar arasında anlaşmazlık yaratıyordu. 1909'dan beri savaş bölgesi olan Balkanlar'a ordu gönderilmesi ise büyük bir felaketin başlangıcı oldu (Halaçoğlu, 2017).

Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları'na hazırlıksız girdi ve hiçbir cephede zafer kazanamadı. Bu durumdan faydalanan Arnavutluk, bağımsızlığını ilan etti ve Balkanlar'da bağımsızlık kazanan son millet oldu. Ayrıca Bulgar kuvvetleri Çatalca'ya kadar ilerledi (BOA., HR.SYS., 2078/12). Osmanlı Devleti, bu gelişmeler üzerine ateşkes imzalamak zorunda kaldı (BOA., HR.SYS., 2961/11; BOA., HR.HMŞ.İŞO., 36/4). Ateşkes sonunda imzalanan anlaşma ile Osmanlı, varlık gösteremediği bölgelerden tamamen çekildi (Yıldırım, 2012, s. 21-22). Balkan Savaşları'nda aldığı ağır yenilgi, büyük bir yıkım ve göç dalgasını beraberinde getirdi (Feyzioğlu, 2016, s. 211)

Balkan devletleri (Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan ve Karadağ), Osmanlı Devleti'ne karşı birleşerek girişmiş oldukları savaşta üstünlük sağladı ve Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarının büyük bir kısmını ele geçirdi (Vučković, 2023; Šebek et al., 2023). Savaşa hazırlıksız olan Osmanlı Devleti, tüm cephelerde yenilgiye uğradı. Savaş sonunda, Osmanlı Devleti ile ittifak kuran Balkan devletleri arasında 30 Mayıs 1913 tarihinde Londra Anlaşması imzalandı. Bu anlaşma ile Edirne Osmanlı Devleti'nde kaldı ve Meriç Nehri Bulgaristan ile sınır oldu (Karpat, 2015, s. 10). Ancak bu sınırlar Balkan devletlerini tatmin etmedi ve bölgedeki gerilimleri artırdı. Arnavutluk Devleti kuruldu, bu da Sırbistan'ın denize ulaşma hayallerini engelledi ve Avusturya-Macaristan ile Rusya arasındaki rekabeti artırdı (Vučković, 2023).

İlk Balkan Savaşı'nın ardından toprak anlaşmazlıkları nedeniyle yeni bir savaş patlak verdi. Bulgaristan, eski müttefikleri Sırbistan ve Yunanistan'a saldırdı. Sırbistan'da, Avusturya'nın Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Karadağ'la gizli anlaşmalar yaptığına dair "Kara Kitap" yayımlandı (BOA., HR.SYS., 1492/77). Avusturya'nın Romanya, Bulgaristan, Türkiye ve Arnavutluk'la ittifak kurma çabası da Novoie Vremia gazetesinde yer aldı (BOA., HR.SFR.1..., 171/42). Romanya, ilk savaşta tarafsız kalması karşılığında toprak vaat edilen devlet olarak, Bulgaristan'dan toprak talep etmeye başladı. Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan, Makedonya toprakları konusunda uzlaşamadılar ve Bulgaristan, Makedonya, Yunanistan ve Sırbistan'a karşı çatışmacı bir politika izledi (Temzer, 2014, s. 406). Sonuç

olarak, bir buçuk ay sonra Balkan ülkeleri arasında yeni bir savaş başladı. Bu kez Romanya da savaşın tarafları arasındaydı. Savaş, Bulgaristan, Romanya, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ arasında gerçekleşti. İkinci savaşın temel nedeni, Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki topraklarının paylaşımıydı (Orhan, 2008, s. 26).

Rusya bu durumu önlemek adına taraflara birer telgraf göndererek toplantıya çağırdı. Ancak Balkan ülkeleri bunu ciddiye almadı. Bunun yanında Bulgaristan'ın kendisine olan aşırı güveni de ayrıca Rusya'yı rahatsız ediyordu. Bunu önlemek adına Rusya, Sırbistan ile Romanya arasında oluşacak bir ittifaka sıcak bakıyor ve iki ülke arasında bir itilaf tesisine çalışıyordu (BOA., HR.SYS., 2083/16). Çünkü oluşacak bu ittifak Bulgaristan'a karşıydı (Temzer, 2014, s. 406).

Çok geçmeden ikinci bir savaş için ittifaklar oluştu. Bulgaristan'ın çatışmacı siyasetine karşılık olarak Sırbistan ve Yunanistan kendi aralarında ittifak oluşturdular. Bu ittifak şartlarına göre Makedonya toprakları Bulgaristan tehdidinden kurtarılacak ve iki ülke arasında paylaşılacaktı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin bu ittifaka katılması noktasında Yunanistan'ın bazı teşvikleri olsa da Osmanlı Devleti bunu kabul etmemiştir (Arslan, 2008, s.37-38).

Bulgaristan 29-30 Haziran gecesi Yunanistan ile Sırbistan'a saldırı emri verdi. Böylece İkinci Balkan Savaşı başlamış oldu (Jelavich, 2017, s. 104). Savaşın başlamasıyla birlikte harekete geçen Yunan ve Sırp birlikleri, Bulgaristan'ı Makedonya'dan çıkarmaya çalışırken, Bulgaristan'da Makedonya'nın güneyi için mücadele veriyordu. Bu iki taraf savaşırken birinci savaşta olmayan Romanya'da büyük bir askeri birlik ile Silistre ve Plevne'yi işgal etti (Okur, 2017, s. 600). Bulgaristan'a karşı girişilen savaşta Osmanlı, Romanya ve Karadağ birlikleri bulunmaktaydı. Savaş sonunda Bulgaristan yenilgiye uğradı. 31 Temmuz'da ateşkes imzalandı (Jelavich, 2017, s. 104).

Ağustos 1913 yılında yapılan Bükreş anlaşmasıyla birlikte, Makedonya paylaştırıldı ve bağımsız bir Arnavutluk kuruldu. Büyük galipler Sırbistan ile Yunanistan olurken, Osmanlı Devleti ve Romanya da kazançlı çıkan ülkeler oldu. Osmanlı Edirne'yi geri aldı. Romanya ise Güney Dobruca'yı ele geçirdi (Jelavich, 2017, s.105). Savaş sonucunda Osmanlı Devleti, Bulgaristan ile görüşmelerde bulunmuş ve İstanbul Antlaşması'nı imzalamıştır. Ayrıca Yunanistan ile yapılan müzakereler neticesinde Atina Antlaşması imzalanmıştır. (Necib & Paşa, 2007, s. 11).

4. BALKAN SAVAŞLARI SONRASI BULGARİSTAN'DAN ZORUNLU GÖÇLER

Osmanlı Devleti birçok dönemde göç hareketleriyle ile karşı karşıya gelmiştir. Kuruluşundan yıkılışına kadar devletin göç olgusuna bakıldığında genel anlamda şu şekilde tanımlanmaktadır: “Şahısların hayatlarının veya bir parçasını geçirmek üzere tamamen yahut bir süre için bir iskân ünitesinden diğerine yerleşmek kaydıyla yaptıkları coğrafi yer değiştirme” harekâtı olarak ifade edilmektedir (Bilecen, 2004, s. 166).

1912-1913 Balkan Savaşları, bölgenin tarihinde dönüm noktası olmuş ve uzun süredir kaynayan ulusal arzular ile toprak iddialarının karmaşık yapısını ortaya koymuştur. Osmanlı Devleti'nin Makedonya toprakları bu çatışmanın merkezindeydi ve Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ile Arnavutluk, etnik, dilsel ve tarihsel argümanlarla bu bölge üzerinde hak iddia ediyorlardı (Sotirović, 2009).

Osmanlı Devleti Balkan Savaşları'nda, Balkanlardaki topraklarını koruyamadı. Bu coğrafyada özellikle Bulgarlar ve Yunanlılar tarafından baskı ve zulüm gerçekleştirildi (BOA., DH.SYS., 25/18; BOA., HR.SFR.04., 853/27; BOA., DH.EUM.5.Şb, 16/12; BOA., DH.KMS., 62/78). Bu baskı ve zulümler neticesinde Osmanlı Devleti büyük göç dalgasıyla karşı karşıya kaldı (Feyzioğlu, 2016, s. 211). Balkan Savaşları'yla başlayan göç dalgası, savaşların sona ermesinin ardından Cumhuriyet dönemiyle birlikte de devam etti (İnaç & Yazıcı, 2018, s. 80).

Nüfus açısından bu göçler Balkan coğrafyasındaki İslam ve Türklük etkisinin azalmasına ve diğer Hristiyan toplumların da yaşadıkları topraklardan kopmalarına neden oldu. Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında hayatını kaybeden yüzbinlerce insanın yanı sıra, Türkiye'ye göç eden kitlelerin nüfusun nitelik ve niceliklerine yaptığı etkiler dikkate değerdir. Balkan Savaşları'nın Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet Türkiye'si üzerindeki büyük etkileri, göçlerin siyasî, ekonomik ve demografik alanlarda kendini göstermiştir. Göçler Balkanlar ve Türkiye coğrafyasının sınırlarının siyasî yapısını, nüfusun niceliğini ve niteliğini, siyaset ve ekonomi alanlarında önemli ölçüde değiştirdi (Yıldırım, 2012, 80).

Balkan Savaşları sonrasında Anadolu topraklarına yönelen göç hareketlerinin gerçekleşmesinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Sosyolojik olarak bakılırsa, bu coğrafyada çoğunluğu Türk olan insanların, etnik milliyetçiliğe dayanan ve "öteki"ni dışlayan devlet politikaları nedeniyle yaşama imkânlarının ortadan kaldırılmasıdır (Yıldırım, 2012, 80). Bu temel olgunun üzerine şekillenen ve savaşların sonucunda oluşan açlık, korku, can güvenliğidir. Bunlardan en etkili ve yıkıcı olanı ise Bulgar komitecilerin Müslümanlara yapmış oldukları zulümdü. Bulgarların hem 1877-78 hem de 1912'de yaptıkları baskı ve

şiddet, göçü tetikleyen ana unsurlar olmuştur (BOZ., MV., 169/75; BOA., HR.SYS., 2012/1). Hem yerli hem de yabancı kaynaklar, Bulgar zulmünün Müslümanlara hayat hakkı tanımayarak onları göçe zorlaması ve Osmanlı Devleti'nde yaşayan Bulgar etnik unsurlarından göçmen getirmek istemesinden sıkça bahseder. Ayrıca Osmanlı Devleti ile Bulgaristan'ın, sınır boylarındaki nüfus değişimiyle ilgili yaptıkları anlaşmalara da değinilmektedir. (Ağanoğlu, 2013, s. 79; Cemal Paşa, 1996, 79). Osmanlı Arşivleri'nde yapılan araştırmalarda Bulgar zulmüne daha geniş yer verilmesi kayda değerdir. Bulgar askerlerinin Müslüman halka uyguladığı zulüm ahali tarafından defalarca rapor edilmiş ve Bulgar hükümeti nezdinde girişimlerde bulunulması talep edilmiştir. Örneğin, İskeçe'nin bazı köyleri Bulgar askerleri tarafından silah arama gerekçesiyle ablukaya alınmış ve bu süreçte halka zulüm ve baskı uygulanmıştır. Bu nedenle, dört arkadaşıyla birlikte buradan kaçarak Gümülcine'ye sığınan Fahri Efendi, köyde kalan eşinin defalarca darp edildiğini, hakarete uğradığını, ölümle tehdit edildiğini ve çeşitli işkencelere maruz kaldığını belirtmiştir. Ayrıca Şahin Köyü'ndeki ablukayı kaldırmak için Müslümanlardan yüz lira talep edildiği ve arama yapmak amacıyla bir tabur askerin gönderildiğini ifade etmiştir. Gelen raporlarda, Nikova ve Şahin köylerinde yedi kadına cinsel saldırıda bulunulduğu, halka fiziksel ve psikolojik şiddet uygulandığı ve köylülerin Balkan Dağları'na kaçmak zorunda kaldıkları belirtilmektedir. Şahin'de üç Müslümanın yaralandığı ve bu durumun Gümülcine komutanının emriyle gerçekleştiği, Müslüman halkın zorla yerinden edilerek yerlerine Anadolu ve Makedonya'dan gelen Bulgarların yerleştirilmelerinin hedeflendiği anlaşılmaktadır (BOA., DH.KMS. 31/6).

Bulgar, Sırp ve Yunan ordularının yanı sıra bu askerlere destek sağlayan komiteci çeteler, Trakya ve Makedonya'da geniş çaplı katliamlar gerçekleştirmiştir. Osmanlı Arşivi'nde birçok örneği bulunan vahşet olayları arasında memurların katledilmesi ve Müslümanların yaşadığı bölgelerin bombalanması da yer almaktadır. (BOA., BEO., 4086/306378; BOA., DH.EUM.SSM., 47/32; BOA., HR.İM., 42/36). Sadece Makedonya'da 60000 Arnavut ve 40000 Türk öldürülmüştür (Bilecen, 2004, s. 191.) Müslüman köy ve kasabalarına saldırarak sivilleri katlettiklerini duyan diğer köy ve kasaba halkları da yaşadıkları yerleri terk ederek göç etmeye başlamışlardır. Ancak Makedonya gibi iç bölgelerdeki Müslümanlar, limanlara ulaşma umutları olmadığı gibi köylerinde de yaşama imkânlarını yitirmişlerdir. Çünkü bu köyler Sırp, Bulgarlar ve Karadağlılar tarafından işgal edilmiştir. Ocak 1912'de, Bulgar ordusunun Çatalca hattı boyunca gerçekleştirdiği saldırılar sırasında Doğu Trakya'dan büyük çaplı göçler olmuştur (Yıldırım, 2012, 82).

Sonuçta pek çok Müslüman ve Türk yaşadığı yeri terk ederek Osmanlı topraklarına sığınmıştır. Fakat yıllarca süren Bulgar zulmünden sadece Müslümanlar değil Rum Hristiyanlar da etkilemişlerdir. 1 Ekim 1906 tarihli Dokuzuncu Fırka-i Hümayun komutanlığından gelen şifreli yazıda, Bulgaristan'ın Göklen köyü halkından ve Rum milletine mensup üç kişinin, Bulgar yöneticilerin baskı ve zulümlerine maruz kalmaları nedeniyle Osmanlı topraklarına sığındıkları, Osmanlı Devleti'nin himayesine sığınmış bu kişilerin sınırda bulunan Ayvaztepe Karakolu'na teslim edildiği ifade edilmiştir (BOA. Y..PRK.ASK., 241/80). Rumcadan Osmanlı Türkçesine çevrilen ve Hariciye Nezareti'ne gönderilen bir başka yazıda, Bulgar zulmüne Yunan şarkılarında da yer verildiği görülmüştür. Manastır Valisi Ebubekir Hazim tarafından çevrilen bu şarkının sözleri ise şöyledir: "Kuzey Bulgarlar, her zaman Yunanlıların sahip olduğu bu toprakları, Büyük İskender'in memleketini Bulgarlaştırma cüret ve arzusunda bulunurlar. Ey Makedonyalılar, ey Yunanistan'ın evlatları! Kalkın, kardeşlerim ve eski yiğitlik ruhuyla "Bosna ileri!" nidalarıyla haykıralım. Bu toprakların sahibi Yunanistan'dır ve Yunanistan'la haklarımızı talep ediyoruz. Kanun da bu şekilde yazılıdır ve Makedonyalıların kalpleri bunu istemektedir. Ey vatan düşmanları, ey alçak ve değersiz Bulgarlar! Büyük İskender'in memleketinde ne arıyorsunuz, burada ne işiniz var? Makedonyalıların kalpleri sizi istemiyor. Allah'ın izniyle burası mukadderdir. Tarih de söylüyor ki vatanımız Yunanlılara ait bir topraktır ve bu gerçek kanla yazılmıştır. Ey aptal ve menfaatçi Bulgarlar! Allah, bu yollara engel olur. Kutsal ve saygıdeğer Yunanistan bizleri bağrına basacaktır, kalplerimiz bunu arzuluyor. Allah müsaade ederse, zalimlere ağır cezalar verir. İlahi emir böyledir" (BOA, TFR.I.MN., 40/3995).

Savaş yaşamadan önce özellikle Tuna ve Edirne vilayetlerinin Filibe ve İslamiye sancaklarında yaşayan Türk nüfusuna bakıldığında bunun yaklaşık olarak 1 milyon 700 bin olduğu gözlemlenmektedir. Ancak savaş sonrasında bu durum ciddi şekilde değişti. Bulgar zulmünden kaçan ve Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan bölgelere sığınanların sayısı 515 bini aştı. Savaşlardan sonraki ilk altı yıl içerisinde 52 bin Türk göç etmek zorunda kalmıştır (Tayfur, 2017). Bulgar hükümeti her fırsatta Batı Trakya'daki Müslüman ahaliye zulmederek göçe zorlamıştır. Balkan Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Osmanlı Hükümeti, Balkan topraklarında Müslümanların yaşadığı dramı belgelemek amacıyla Tetkik-i Mezâlim Cemiyeti'ni kurarak bu olaylara ait belgeler ve eserler yayımlamıştır (Halaçoğlu, 1995, 29).

Bulgar zulmünden kaçan göçmenler daha çok demir yolunu seçmekteydi. Ancak tren seferlerinin sevkiyatta yetersiz kalmaktaydı. 5 Kasım 1912 yılında Sirkeci ve Kumkapı'ya 1500 göçmeni getiren ikişer tren geldi. Bunun yanında Edirne'den İstanbul'a 27 Ekim ve 29

Ekim 1912 tarihlerinde toplamda 80 vagon göçmen getirildi. Göç esnasındaki sıkıntılar sadece Müslümanlar ve Türkler için olmadı. Söz konusu sıkıntılar pek çok Gayr-i Müslimlerin de Anadolu'ya göç etmesine yol açtı; çok sayıda Rum ve Musevi de göç etti (Orhan, 2008, s.79). Özellikle Rum göçmenlerin sayısındaki artış nedeniyle Samsun bölgesinde durum dayanılmaz bir hal almış bölgenin kapasitesi göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığından dolayı sıtma ve dizanteri hastalıklarının yayılma riski gündeme gelmiştir. Tehlikenin boyutunu fark eden Fevkalade Komiserlikler⁴ müşterek olarak Sadarete göndermiş oldukları yazı ile Karadeniz bölgesine ve özellikle Samsun'a göçün durdurulmasını talep etmiştir (BOA., HR.İM., 47/51).

Göçmenler göç sırasında da büyük sıkıntılar yaşamaktaydı. Bulgar komiteciler yollara düşen göçmenlere saldırarak onlara yönelik katliamlar düzenlemekteydi. Osmanlı Devleti bu dönemde mali zorluklardan dolayı (BOA., HR.SFR.4..., 944/60) göç edenlere yeterli anlamda destekte verememiştir. (Halaçoğlu, 1995, s. 62). Göç alan ülkenin ekonomik kaynaklarının yetersizliği gelen göçmenlerin entegrasyonunu negatif etkilemektir (Aksoy & Kadioğlu, 2022, s. 222) Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin yaşadığı mali sıkıntılar, göçmenlerin entegrasyonunu zorlaştırıyordu. Balkanlar'dan gelen göçmenler ilk olarak Saray-Bosna ve Adakale taraflarına yerleştirildi. Bunun yanında mümkün oldukça gelen göçmenlerin İstanbul'a uğramadan Anadolu'ya gitmeleri hakkında kararlar alındı (Halaçoğlu, 1995, s. 65).

Balkan Savaşları sonrasında Bulgar zulmünden ve diğer Balkan devletlerinin baskılarından kaçan göçmenlerin sayısı tam olarak verilmemektedir (Halaçoğlu, 1995, s. 62). Ancak elde edilen bazı verilere göre sadece İstanbul'da 200000'e yakın gelen göçmenin olduğu, bunun yanında 1885 ile 1923 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yaklaşık olarak 500000 kişinin göç ettiği belirtilmektedir (Halaçoğlu, 1995, s. 62). 1912-1913 Balkan Savaşları ile yoğunluk kazanan göç hareketleri sonucunda, göçmen sayısı 1914-1915'te 120.556'ya, 1915-1920 yılları arasında ise 413.922'ye ulaşmıştır. Osmanlı Anadolu'suna 1885'ten 1923'e kadar

⁴ Komiserlik müessesesi, Osmanlı tarihinin “en buhranlı yüzyılı” olarak nitelendirilen XIX. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmış ve biri Bulgaristan, diğeri Mısır olmak üzere iki farklı bölgede uygulanmıştır. Yüzyıllar boyunca Osmanlı toprağı olarak yönetilen bu bölgeler, işgal veya siyasi antlaşmalar neticesinde Osmanlı egemenliğinden çıkmıştır. Bu süreçte, Osmanlı Devleti bir yandan buralarda yaşayan Türk nüfusun haklarını korumaya çalışmış, diğeri yandan da hükümlerlik hakkını en azından şeklen devam ettirmek amacıyla komiserlik müessesesini oluşturmuştur. Balkan Savaşları'nın ardından kurulan Fevkalâde Komiserlikler, Osmanlı topraklarına göç eden Müslüman nüfusun iskân ve entegrasyonunu sağlamak amacıyla faaliyet göstermiştir. Bu komiserlikler, yerel yönetimlerle iş birliği içinde hareket ederek göçmenlerin barınma, iâşe ve güvenlik gibi temel ihtiyaçlarını karşılamıştır. Konu hakkında bkz. (Aydın, 1996, s. 72, 120)

Balkanlar'dan, Kafkaslardan ve Müslüman Türk ülkelerinden gelmiş göçmenlerin sayısı 1.500.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir (Önder, 1990, s.15).

Bu göçler ile ilgili yapılan düzenlemelerin başında 1913 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması gelmektedir. Anlaşmanın 7. maddesi göç konusunun düzenlenmesi ile ilgilidir. Ancak bu konuda da Bulgarlar sorun çıkarmıştır. Bu maddeye göre Bulgaristan'ı terk etmek isteyen kişiler 1913'ten itibaren 4 yıl içinde Osmanlı vatandaşlığına geçebilirdi. Bunun için yerel idareye bir beyanname ile başvurması yeterliydi. Ancak Osmanlı vatandaşlığını seçtiklerine dair beyannamelerini Bulgar yöneticilere götürünce bunlar bu belgeleri kabul etmeyerek, bazı zorluklar çıkarıyordu (Ersan & Karakuş, 2013, s. 281-282).

Taraflar arasında yapılan İstanbul Antlaşması'yla her ne kadar Osmanlı'da yaşayan Bulgarlar ve Bulgaristan'da yaşayan Müslümanların hakları kısmen güvence altına alınmış olsa da bu durum iki taraf arasındaki göç hareketlerine engel olamadı. Nitekim Haziran ve Ekim 1914'te çeşitli komisyonların yardımıyla yapılan çalışmalar neticesinde Bulgaristan'dan 48570 Müslüman Doğu Trakya'ya gelirken buna karşılık 46764 Bulgar da Osmanlı coğrafyasından Bulgar topraklarına gönderildi (Zeyrek & Hakan, 2020, s. 148). Osmanlı Devleti'nin Balkan ülkeleri ile yapmış olduğu mübadele antlaşmalarıyla devam eden kitlesel zorunlu göçler, özellikle Lozan Antlaşması'yla da devam etti. Bu bağlamda 1921-1926 yılları arasında Bulgaristan'dan 8.538 kişi, Yunanistan'dan 68973 kişi ve Romanya'dan ise 64795 kişi Türkiye'ye zorunlu göç etmiştir (Baytal, 2018, s. 19). Osmanlı Ordusu tarafından, Bulgar zulmüne maruz kalan ailelerin İstanbul'a nakilleri için yoğun çaba harcanmıştır. Pirlepe'de bulunan Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa'nın bölgede Bulgar zulmünden kaçan ailelerin İstanbul'a getirilmeleri için yapmış olduğu girişimler, Osmanlı Devleti'nin savaş ve işgal koşulları altında toplumsal dayanışma ve insani yardım mekanizmalarını duyarlı bir refleksle işlettiğine dair önemli bir örnektir. Söz konusu koşullar altında Cemal Paşa'nın subayları Musa ve Halil savaş bölgelerindeki nüfus hareketliliğinin yerel ve merkezi otoriteler arasında koordineli bir şekilde yürütülmesi adına lojistik ve güvenliğin sağlanması için görevlendirilmişlerdir (BOA., DH.EUM.KLH., 5/133). Bulgar işgali altında yaşanan zulüm, bireysel olarak ağır travmalara yol açtığı gibi toplum hafızasında da derin izler bırakmıştır. Zulümden kurtarılan Trakya halkı Osmanlı hükümetin yönelik olarak Osmanlı Ordusunun kurtarıcılığına minnetlerini, Osmanlı hükümetinin girişimlerinden dolayı teşekkürlerini bildiren farklı sayılarda imalı olarak 42 mektup göndermişlerdir (BOA., 272.0.0.11/İşkân, 7/1/3).

Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyet dönemine kalan sorunlardan biri de nüfus konusu olmuştur. Özellikle 1912-1922 arasında devam eden savaşlar ve salgın hastalıklar gibi çeşitli sebeplerden dolayı Anadolu’da ciddi oranda nüfus kaybı yaşanmıştır. Nitekim bu sorun henüz Millî Mücadele son bulmadan Büyük Millet Meclisi’nde gündemine gelmiştir. Bu bağlamda Mustafa Kemal Paşa 1 Mart 1922 tarihinde Büyük Millet Meclisi 1. dönem 3. yasama yılı açılışında yapmış olduğu konuşmada bu konuya değinmiş ve hükümetin amaçlarından birinin nüfusun artışı olduğunu önemle vurgulamıştır (Ceylan, 2021, 9). Ayrıca daha sonraki dönemde bir CHP kurultayında Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Cumhuriyet dönemi nüfus politikasıyla ilgili olarak “Bir memleket için en büyük servet ve en büyük kuvvet nüfustur. En büyük felaket de nüfus kıtlığına uğramaktır” şeklinde ifadelerde bulunmuştur (Kaya, 1935, s. 143).

Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde sadece Türkiye değil, birçok ülke nüfus arttırma politikalarına yönelmiştir. Avrupa ülkeleri savaşlar ve salgın hastalıklar nedeniyle ortaya çıkan nüfus kaybını tehdit olarak görmüşlerdir. (Çil, 1994, s. 56). Aynı şekilde Türkiye’de nüfus sorununa odaklanmış ve bazı çözüm önerileri geliştirmeye çalışmıştır. Ekonomik kalkınma ve ülke güvenliği için nüfus artışı hayati bir önem arz etmekteydi (Arı, 1992, s. 417). Bu bağlamda Özellikle Anadolu’nun güvenliğinin sağlanması için bölgede yeterli nüfusun olmasına dikkat edilmiş ve birçok göçmen buraya yönlendirilmiştir (Ceylan, 2021, s. 14).

Balkan Savaşı’ndan hemen sonra başlayan Bulgaristan göçleri daha sonraki dönemlerde de devam etmekteydi. Bu göç hareketleri Cumhuriyet döneminde de devamlılık arz etmiştir (Vatansever, 2008, s. 67). 1920’li yılların ortalarına gelindiğinde Balkan devletlerinde meydana gelen toplumsal, siyasal ve ekonomik hareketlenmelerin bölgede yaşayan Türklerin zorunlu olarak göç etmelerinde büyük etkisi oldu. Bu kapsamda Bulgaristan’da mevcut etnik yapıyı tek tipleştirme ve ülkede yaşayan azınlıkları ülkeden gönderme amacıyla ayrımcı politikalar geliştirildi. Ortaya çıkan güvensiz durumdan endişelenen Türkler zorunlu olarak Türkiye’ye göç etti. Nitekim bu dönemde Bulgaristan’dan Türkiye’ye 180.979 kişi göç etmek zorunda kaldı (Duman, 2009, s. 474).

Bulgaristan’da 1918’den sonra yönetime gelen Alexander Stambulsky döneminde Türkler daha önceki dönemlere göre daha rahat ve huzurlu bir ortam bulmuştur. Fakat 1923’te gerçekleşen bir darbe sonucu Stambulsky’nin yönetimi son bulunca bu durum ülkede yaşayan Türkleri de olumsuz yönde etkilemiştir. Yaşanan bu darbeden sonra ülkede sık sık yönetim değişiklikleri meydana gelmeye başlamıştır (Öksüz, 2010, s. 177). Özellikle bu dönemde ortaya çıkan ve ırkçı bir örgüt olan “Rodna Zaštita”, “Bulgaristan Bulgarlarıdır”

anlayışıyla hareket etmekteydi. Ülkede başka bir etnik yapının hayat hakkı yoktur diyen bu örgüt Türkleri zorla yerinden ediyordu. Bunun yansıra camilere saldırıp Türkçe yazıları silip onun yerine kendi sloganları olan “Bulgaristan Bulgarlarıdır yazıyorlardı (Memişoğlu, 1990, s. 312).

Bulgaristan'da 1920 sonrası dönemde ortaya çıkan siyasi baskılara ve illegal örgütlerin saldırılarına daha fazla dayanamayan Türkler zorunlu olarak Türkiye'ye göç etmek zorunda kaldılar. Ortaya çıkan bu göç sorununu çözmek amacıyla 18 Ekim 1925 tarihinde Türkiye ile Bulgaristan arasında Ankara'da Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi imzalandı. Yapılan sözleşme gereğince Türklerin isteğe bağlı olarak yapmak istedikleri göçlere herhangi bir engel çıkartılmayacak, göç edenler yanlarında taşınabilen eşyalarını götürebilecek ve taşınmaz olanlarını da satabilecekti. Taraflar arasında yapılan sözleşme ile birlikte Bulgaristan ve Türkiye arasında gerçekleşen göç hareketleri belirli bir düzene girmiş olup bu kapsamda yılda yaklaşık 10.000 kişi Türkiye'ye göç etmiştir (Sarıay, 2011, s. 357). Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen göçler belirli aralıklarla 1989 yılına kadar sürdü (Kanar & Doğan, 2020, s. 91).

Balkan Savaşları sonrasında özellikle Bulgar zulmünden kaçan binlerce göçmen zor şartlar altında kendisini Anadolu topraklarına atmak için mücadele verdi. Göç yolunda kimi hastalık ve açlıktan ölürken, kimi de Bulgar komiteciler tarafından öldürüldü. Her ne kadar İstanbul anlaşması ile göçmen hakları güvence altına alınmış olsa da Bulgar baskı ve zulmü bitmediği gibi Anadolu'ya göçler de devam etti (Özgür, 2008, s. 50-53).

5. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı öncesi süreçte giderek gücünü kaybetmesi başat güçleri harekete geçirmiştir. Osmanlı coğrafyasında yaşayan Sırlar ve Yunanlılar gibi birçok azınlık grup dış güçlerden aldıkları destekle bağımsızlığını ilan etmiştir. Dış desteğin yanı sıra azınlık grupları arası kurulan iç ittifaklar, Osmanlı Devleti'ni iyice zayıflatmıştır. Balkanlar'da meydana gelen ittifak yapılanmaları bölge siyasetini şekillendiren ana faktörlerden biri olmuştur.

Birinci Balkan Savaşında Balkan ülkeleri bir araya gelerek Osmanlı'ya karşı bir ittifak kurmuştur. Osmanlı Devleti'nin yapılan bu ittifakı önceden öngörememesi ve bundan dolayı da engelleyememesi sonucu Birinci Balkan Savaşı başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin bu savaşa hazırlıksız yakalanması savaşın maliyetini daha da artırmıştır. Yapılan savaş sonunda Osmanlı hemen hemen bütün Balkan topraklarını kaybetmiştir. Savaşın sonunda imzalanan anlaşmayla

bir süreliğine bölgede sükûnet sağlanmış olmakla birlikte, Balkan devletlerinin kendi içinde kurdukları ittifaktaki iç anlaşmazlıklar nedeniyle İkinci Balkan Savaşı başlamıştır.

İkinci Balkan Savaşına Romanya gibi yeni bir aktörlerin katılması, yeni bir konjonktür doğurmuştur. Bu savaşın sonunda, Makedonya paylaştırılmış, bağımsız bir Arnavutluk kurulmuştur. Büyük galipler Sırbistan ile Yunanistan olurken, Osmanlı ve Romanya da kısmen kazançlı çıkan ülkeler olmuştur. Osmanlı Devleti Edirne'yi geri almış, Romanya ise Güney Dobruca'yı ele geçirmiştir. Bölge siyasetinde meydana gelen siyasi istikrarsızlık ve çatışmalar hem bölge ülkeleri için hem de Osmanlı Devleti için ekonomik, siyasi ve toplumsal birçok sorun doğurmuştur. Her iki Balkan savaşı da kitlesel zorunlu göçleri tetiklemiştir. Binlerce insan yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalmıştır. Özellikle Bulgar komitecilerinin yapmış oldukları baskı ve şiddet faaliyetleri binlerce insanın ölümüne yol açmıştır. Her ne kadar İstanbul anlaşması ile göçmen hakları güvence altına alınmış olsa da Bulgar baskı ve zulmünün bitmemesi nedeniyle Anadolu'ya göçlerde devam etmiştir. Bu göç hareketleri Osmanlı Devleti'ne büyük bir ekonomik maliyet getirmiştir. Tüm zorluklara rağmen Osmanlı Devleti göçmenleri kabul etmiş ve uygun görülen bölgelere yerleşim imkânı sağlamıştır.

Meydana gelen büyük göç hareketleri genellikle demiryolları üzerinden gerçekleşmekteydi. Demir yolları kapasitesinin bu göçleri karşılayamaması, ortaya daha da büyük bir insani trajediye yol açmış ve göç yolunda birçok insan hayatını kaybetmiştir. Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç edenler sadece Müslüman nüfustan oluşmuyordu, Rum ve Museviler gibi farklı etnik ve dini kimliğe sahip gruplarda bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti farklı etnik kimliklere sahip insanların oluşturduğu kitlesel göç hareketlerinin doğurduğu sorunlarla baş etmek için diplomatik kanalları kullanmış ve nüfus mübadelesi gerçekleştirmiştir. Fakat bu durum sorunların çözümünde yetersiz kalmıştır. Zira göç eden insanların sayısı yüzbinleri geçmekteydi.

Osmanlı Devleti göç politikalarını şekillendirirken toplumsal dinamikleri göz önünde bulunduruyordu. Yaşanan zorunlu kitlesel göçlerin etkilediği şehirlerin başında İstanbul gelmekteydi. Bu nedenle devlet yetkilileri, yeni göçlerin Anadolu'ya yapılması ve İstanbul'a yerleşim yapılmaması noktasında bazı kararlar aldı.

Cumhuriyet döneminde göç politikalarından bazı değişimler meydana gelmiştir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde nüfus artışı hem kalkınmanın hem de ülke güvenliğini sağlamanın önemli araçlarından biriydi. Bu bağlamda Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler bu dönemde pozitif karşılanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu nüfus kaybı Avrupa ülkeleri gibi Türkiye'yi de nüfus arttırma politikalarına yöneltmiştir.

Cumhuriyet devrinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç süreklilik kazanmıştır. Bu durum iki ana sebepten kaynaklanmıştır. Birincisi yukarıda ifade edildiği gibi bu dönemde Türkiye'nin nüfus arttırma politikasını benimsemesidir. İkincisi Bulgaristan'da Türklere yönelik yaşanan baskının artması ve ülke içinde yaşanan siyasi istikrarsızlık olmuştur. Türkiye nüfus artışı nedeniyle her ne kadar Bulgaristan'dan gelen göçlere pozitif yaklaşmışsa da bu durum zamanla Türkiye için bazı ekonomik zorluklar da doğurmuştur. Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler 1989 yılına kadar devam etmiştir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Etik komite onayı ve/veya yasal/özel izin gerektirmeyen bu çalışma, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Araştırmacının Katkı Oranı Beyanı

Çalışmaya Ersin AKSOY %40, Osman ŞAŞKIN %30 ve Harun ÇOBAN %30 oranında katkı sağlamıştır.

Araştırmacının Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Ağanoğlu, H. Y. (2013). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların makûs talihî: Göç. İz* Yayıncılık.
- Aksoy, E., & Kadioğlu, A. (2023). Integration dynamics: The case of Iraqi refugees in Syria. *Insight Turkey*, 25(2), 209–229. <https://doi.org/10.25253/99.2023252.12>
- Arı, K. (1992). Cumhuriyet dönemi nüfus politikasını belirleyen temel unsurlar. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8(23), 409–420.
- Arslan, S. (2008). *Balkan Savaşları sonrası Rumeli'den Türk göçleri ve Osmanlı Devleti'nde iskânları* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Aydın, M. (1996). Bulgaristan Komiserliği. *Belgeler*, 17(21), 71–120.
- Baytal, Y. (2018). Balkanlar'dan anayurda yapılan göçler ve Türkiye açısından sonuçları (1912–1925). *Journal of Turkish Studies*, 13(1), 13–28.
- Berker, A. (2016). Zorunlu göçün yol açtığı refah kaybının incelenmesi: Yaşam memnuniyeti yaklaşımı. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 43(3), 675–706.
- Bilecen, T. (2004). *Balkan Savaşları sonrasında yaşanan göç hareketlerinin Osmanlı iç siyasetine yansımaları* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Kocaeli Üniversitesi.
- Cemal Paşa. (1996). *Hatırat* (M. Martı, Yay. haz.). Arma Yayınları.

- Ceylan, A. (2021). *Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç ve göçmenlerin iskânı (1923–1945)* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Çakmak, S. (2022). 1989 Bulgaristan zorunlu göçünün nedenleri ve sonuçları: Belene kampı. *Academic Social Resources Journal*, 7(39), 784–792.
- Çelik, G. (1999). Osmanlı Devleti'nin nüfus ve iskân politikası. *Divan*, 4(6), 49–110.
- Çil, A. E. (1994). *Cumhuriyet'in ilk yıllarında nüfus sorunu ve iskân politikası* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Dragostinova, T. (2006). Competing priorities, ambiguous loyalties: Challenges of socioeconomic adaptation and national inclusion of the interwar Bulgarian refugees. *Nationalities Papers*, 34(5), 549–574. <https://doi.org/10.1080/00905990600952970>
- Duman, Ö. (2009). Atatürk döneminde Balkan göçmenlerinin iskân çalışmaları (1923–1938). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (43), 473–490.
- Dündar, F. (2008). *Modern Türkiye'nin şifresi: İttihat ve Terakki'nin etnisite mühendisliği (1913–1918)* (3. bs.). İletişim Yayınları.
- Ersan, M., & Karakuş, N. (2013). Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Feyzioğlu, H. S. (2016). Hatıraların ışığında Balkan Savaşları. *DTCF Dergisi*, 56(2), 200–213. https://doi.org/10.1501/Dtcfder_0000001487
- Halaçoğlu, A. (1995). *Balkan Harbi sırasında Rumeli'den Türk göçleri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Halaçoğlu, A. (2024, Aralık 21). Balkan savaşları (1912–1913). <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=287814>
- İnaç, H., & Yazıcı, B. (2018). Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler, Bulgaristan diasporası ve uluslaşma. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(4), 77–93.
- İpek, N. (1994). *Rumeli'den Anadolu'ya Türk göçleri, 1877–1890* (C. 73). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İpek, N. (2013). Osmanlı coğrafyasında gerçekleşen göçler (1750–1918). In N. İpek & M. Taştemir (Eds.), *Osmanlı'da iskân ve göç*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Jelavich, B. (2017). *Balkan tarihi*. Küre Yayınları.
- Kale, B. (2015). Zorunlu göçün 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki etkileri. In M. Erdoğan & A. Kaya (Eds.), *Türkiye'nin göç tarihi: 14. yüzyıldan 21. yüzyıla göçler* (pp. 155–169). Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kanar, H. E., & Doğan, C. (2020). Göç ve göçmen kavramlarından hareketle, Bulgaristan'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne yapılan kitlesel göçler. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 90–101.

- Karpat, K. H. (2003). *Osmanlı nüfusu (1830–1914): Demografik ve sosyal özellikleri* (B. Tırnakçı, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Karpat, K. H. (2010). *Osmanlı'dan günümüze etnik yapılanma ve göçler* (B. Tırnakçı, Çev.). Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2015). *Balkanlar'da Osmanlı mirası ve milliyetçilik*. Timaş Yayınları.
- Kaya, Ş. (1935). *Cumhuriyet Halk Partisi IV. Büyük Kurultayı görüşmeler tutanağı*. Ulus Basımevi.
- Mandić, D. (2021). What is the force of forced migration? Diagnosis and critique of a conceptual relativization. *Theory and Society*. <https://doi.org/10.1007/s11186-021-09446-0>
- Memişoğlu, H. (1990). Bulgaristan Türklerinin birinci milli kongresi (31 Ekim – 3 Kasım 1929). *Belleten*, 54, 309–330. <https://doi.org/10.37879/belleten.1990.309>
- Moore, W. H., & Shellman, S. M. (2004). Fear of persecution: Forced migration, 1952–1995. *Journal of Conflict Resolution*, 48(5), 723–745. <https://doi.org/10.1177/0022002704267767>
- Murray, N., & Strachan, H. (2013). The Balkan Wars. In *The rocky road to the Great War: The evolution of trench warfare to 1914* (pp. 171–210). University of Nebraska Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1ddr7hs.12>
- Necib, F., & Paşa, M. M. (2007). *Rumeli'yi neden kaybettik*. Örgün Yayınevi.
- Okur, M. (2017). Balkan savaşları. In A. G. Bilgehan & O. Karatay (Eds.), *Balkanlar el kitabı*. Akçağ Yayınları.
- Orhan, S. (2008). *Balkan Savaşları'nda Türklere yapılan Bulgar mezalimi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Öksüz, H. (2010). İkili ilişkiler çerçevesinde Balkan ülkelerinden Türkiye'ye göçler ve göç sonrası iskân meselesi (1923–1938). *Atatürk Dergisi*, 3(1).
- Önder, S. (1990). *Balkan devletleri ile Türkiye arasında nüfus mübadeleleri (1912–1930)* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Özgür, G. (2008). *Balkan savaşları ve sonrasında Bulgaristan ve Osmanlı Devleti arasında nüfus göçü* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Sarınay, Y. (2011). Cumhuriyet döneminde Balkan ülkelerinden Ankara'ya yapılan göçler (1923–1990). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27, 351–388.
- Saydam, A. (1997). *Kırım ve Kafkas göçleri, 1856–1876*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Seyfettin, Ö. (2016). Balkan Harbi hatıraları. In T. Yıldırım (Ed.), *DBY Yayınları*.
- Sotirović, V. B. (2009). Macedonia between Greek, Bulgarian, Albanian, and Serbian national aspirations, 1870–1912. *Serbian Studies*, 23(1), 17. <https://doi.org/10.1353/ser.2009.0007>

- Stankovic, S., Ecke, J., & Wirtz, E. (2021). Forced migration. *Oxford Research Encyclopedia of Anthropology*, 1–37. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190854584.013.468>
- Şahin, M. C., & Salih, A. (2018). Zorunlu-kitlesele göç olgusuna sosyolojik bir yaklaşım: Türkiye’deki Suriyeli sığınmacılar örneği. *Dini Araştırmalar*, 21(53), 121–148.
- Tamer, M., & Birvural, M. (2018). Zorunlu göçün toplumlarda oluşturduğu problemler. In V. Özpolat (Ed.), *Zorunlu göçler ve doğurduğu sosyal travmalar*. HEGEM Yayınları.
- Tayfur, K. (2002). Balkan göçü: 1912–2012 yüz yıllık sürgün. <https://www.atlasdergisi.com/kesfet/kultur/balkan-gocu-1912-2012-yuz-yillik-surgun.html> (E.T. 21 Aralık 2024)
- Temzer, A. (2014). İkinci Balkan Savaşında Romanya. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(31), 403–413.
- Vatansever, E. (2008). *Osmanlı idaresinden sonra Bulgaristan Türklerinin sosyo-kültürel hayatı* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Vučković, V. (2023). The London Conference, the creation of the Albanian state in 1912 and the relations of the Balkan allies. *Leskovački Zbornik*, 63, 125–144. <https://doi.org/10.46793/lz-lxiii.125v>
- Vukov, N. (2015). Resettlement waves, historical memory and identity construction: The case of Thracian refugees in Bulgaria. In H. Vermeulen, M. Baldwin-Edwards, & R. Boeschoten (Eds.), *Migration in the Southern Balkans* (pp. 63–84). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-13719-3_4
- Wood, W. B. (1994). Forced migration: Local conflicts and international dilemmas. *Annals of the Association of American Geographers*, 84(4), 607–634. <https://doi.org/10.1111/j>
- Yenilmez, M. İ. (2017). The impact of forced migration in the Middle East: Syrian and Palestinian refugees. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 22(3), 183–202.
- Yıldırım, S. (2012). Balkan savaşları ve sonrasındaki göçlerin Türkiye nüfusuna etkileri. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8(16), 75–93.
- Zeyrek, S., & Hakan, U. H. (2020). 1913–1917 yılları arasında Bulgaristan’dan yapılan göçler ve emlak-ı metruke sorunları. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(18), 143–159.
- BOA, HR.SYS., 141/1, (19.01.1911)
- BOA, TFR.I.MN., 40/3995 (12.06.1904)
- BOA. İ.MMS., 155/1 (15.10.1912)
- BOA. Y..PRK.ASK., 241/80 (10.10.1906)
- BOA., 272.0.0.11/İskân, 7/1/3 (7.09.1913)
- BOA., A.}MKT.MHM., 741/14 (15.10.1912)
- BOA., BEO., 4086/306378 (21.09.1912)
- BOA., DH.EUM.5.Şb, 16/12 (23.08.1915)

BOA., DH.EUM.KLH., 5/133 (7.08.1917)
BOA., DH.EUM.SSM., 47/32 (18.11.1921)
BOA., DH.KMS. 31/6 (15-04-1333)
BOA., DH.KMS., 62/78 (25.05.1923)
BOA., DH.SYS., 25/18 (07.01.1912)
BOA., HR.HMŞ.İŞO., 36/4 (15.05.1913)
BOA., HR.İM., 42/36 (15.09.1923)
BOA., HR.İM., 47/51 (20.06.1923)
BOA., HR.SFR.04., 278/22 (05.01.1912)
BOA., HR.SFR.04., 853/27 (19.02.1911)
BOA., HR.SFR.1..., 171/42 (05.11.1912)
BOA., HR.SFR.1..., 165/72, (20.08.1912)
BOA., HR.SFR.4..., 944/60 (12.01.1913)
BOA., HR.SYS., 147/27, (03.07.1911)
BOA., HR.SYS., 149/19, (07.08.1911)
BOA., HR.SYS., 1492/77 (20.02.1912)
BOA., HR.SYS., 153/8, (08.05.1911).
BOA., HR.SYS., 2012/1 (12.10.1912)
BOA., HR.SYS., 2078/1 (27.10.1912)
BOA., HR.SYS., 2078/12 (17.11.1912)
BOA., HR.SYS., 2083/16 (10.02.1914)
BOA., HR.SYS., 2961/11 (03.11.1912)
BOA., MV., 153/41, (11.06.1911).
BOA., MV., 227/239, (8. 10.1912)
BOZ., MV., 169/75 (10.10.1912)